

Mal for omtale av kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse

I. Omtale av kvart område:

1. Namn på området og kort karakteristik

Fitjar og Fitjarøyane

- Maktsete, handel og lynghei ved leia

2. Områdeavgrønsing, plassering (beliggenhet i Askeladden).

Sjå kart.

3. Skildring av området (maks 1 side)

Landskapet ligg nordvest for Stord, med Selbjørnsfjorden i nord, Midtfjellet i aust, Stokksundet i sør og ope hav i vest. Sjøen er golvet i landskapsrommet og det som bind kulturlandskapet saman, og leia her tek ein forbi Stord og dei mange Fitjarøyane. På Stord like innom, og i Fitjarøyane, er det gode hamner med strategisk plassering. Øyane er låge og lyngkledde, og har rikt tilfang av kulturminne med stor tidsdjupne som vitnar om den rike kulturhistoria i områda her ved leia. Fitjarøyane er eit nasjonalt framstående lyngheilandskap. Her er småbruk, torvmyrar, ventestader, privilegerte handelsstader og naustmiljø. Staden Fitjar aust om leia har store, dyrkbare område og god tilgang til vatn. Saman med den strategiske posisjonen ved leia gav dette grunnlag for at maktsete kunne vekse fram.

Busetnad i området tok til i steinalderen, ved dei mange matrike straumane mellom Fitjarøyane. I bronsealderen busette folk seg lenger aust, dei første gardane der låg i skråningane frå Fitjar sentrum til Rimbareid i sør. Rike funn og storslagne gravrøyser som flankerar leia forbi staden Fitjar vitner om at der truleg var gardar med stormenn alt i bronsealderen. Busetninga på Fitjarøyane har i lang tid hatt kombinert næringsgrunnlag av fiske og jordbruk. Lyngbrenning gav beite for utegangarsau, torvuttak i myrane gav brensel. På øyer og holmar, ved viker og sund, ligg små bruk ikkje langt frå naust og kai. Landskapet på Fitjarøyane er i dag sterkt prega av denne driftsmåten, og Fitjarøyane er eit av 23 utvalde nasjonale lyngheilandskap.

Skipsleia deler seg i tre i Fitjarøyane: den ytre leia, Nyeleia og Engesundleia. Langs desse ferdsløarene ligg gamle handels- og gjestgjevar- og ventestader. På Gisøya ligg handels- og gjestgjevarstaden Brandasund frå 1600-talet. Fiskehandelen her ved det rike fiskefeltet går truleg langt tilbake i tid. Ein av dei store marknadsplassane i Hordaland i mellomalderen har truleg lege på Selsøya ved Brandasundet, og stadnamnet Torgjo fortel om ein stad der varer vart selde. Bøndene frå fjellbygdene og indre fjordbygder selde tømmer, huder og skinn, haukar og falkar i byte for fisk, salt og varer frå andre land. Staden var kjent for Hansaskip på veg til Bergen, og er teikna inn på eit hollandsk kart frå 1624. Brandasund blomstra i det store sildefisket på 1700- og 1800-talet. Engesund ligg ved Engesundsleia, og var kjend som tingstad i 1650. Den er eit av dei fyrste kremmarseta utanfor Bergen.

4. Fastsetting av landskapskarakter:

Landskapet ligg nordvest på Stord og Bømlo, med Selbjørnsfjorden i nord, Midtjellet i aust, Stokksundet i sør og havet mot vest. Leia er golvet i landskapsrommet og det som bind kulturlandskapet saman, og fører forbi Stord og dei talrike Fitjarøyane. Her er gode hamner med strategisk plassering.

Fitjar har store, dyrkbare område og god tilgong til vatn. Rike funn og storslagne gravrøyser ved leia forbi Fitjar vitnar om at garden har vore sete for mektige ætter sidan bronsealderen. Dei talrike, låge Fitjarøyane ligg i leia som ein skjerm om staden Fitjar. Fitjarøyane er sterkt prega av småbruk og lyngheilandskap. Tre skipsleier fører gjennom øyriket i Fitjar: den ytre leia, Nyeleia og Engesundleia. Langs desse ferdslårene ligg privilegerte handels- og gjestgjevarstader med stor tidsdjupne, som Brandasund og Engesund.

5. Nasjonal interesse. Grunngeving for at området er av nasjonal interesse

Lyngheilandskapet knytt til småbruka på Fitjarøyane er framståande i nasjonal samanheng, og har stor visuell styrke. Handelstadane på Brandasund og Engesund ved leia har stor tidsdjupne.

6. Råd om sårbarheit, tålegrenser, forvaltning

Sårbarheit og tolegrenser:

Landskapet er sårbart for tap av innmark og oppføring av store bygningsstrukturar nær Fitjar sentrum. Fitjarøyane er sårbare for gjengroing av lyngheilandskapet, og for nye bygningsstrukturar på visuelt framståande stader i landskapet.

Forvaltning:

Landskapet bør i kommuneplanens arealdel gjevast omsynssone c) med særleg omsyn til landskap og kulturmiljø, med føresegner og retningsliner som formulerer målsetninga for forvaltninga av området, og rammer for bruken av det.